

לב להבין

הבנה ועיון במקרא על סדר פרשת השבוע

לב הדברים – ביאורי מקראות

והמתבונן יראה את כל אלו כתובים בדבריו של יעקב - 'פחו כמים אל תותר' - שמחמת אותה הפזיזות אינו ראוי למלכות - שהרי גדולה זו מצרכת תכונה של מתינות וישוב הדעת. 'כי עלית משכבי אביך' - ועל כן פשוט שאינו ראוי להיות בכורו, 'אז חיללת יצועי עלה' - שחילל שם השכינה שהיה דרכה לעלות על יצועו, ומעתה אינו ראוי לתפקיד הכהונה, שכל מהותה היא להביא להשראת השכינה בישראל.

לא יסור שִׁבְט מִיְהוּדָה וּמִחֻקֵּק מִבֵּין רִגְלָיו עַד כִּי יָבֹא שִׁילּוֹ וְלֹא יִקְהֶת עַמִּים: (מט, י)

כאשר חטא שלמה ונענש שנלקחה המלכות מזרעו, נאמר לו מאת ה' "קִרַּע אֶקְרַע אֶת הַמַּמְלָכָה מֵעֲלֶיךָ וְנָתַתִּיהָ לְעֶבְדְּךָ... רַק אֶת כָּל הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרַע שִׁבְט אֶחָד אֶתֶּן לְבִנְךָ" (מלכים יא, יא-יג). ואכן כך אירע - עשרה שבטים הלכו עם ירבעם, ורק שבט בנימין נשאר תחת מלכות יהודה.

והנה בכך התקיים מה שאמר הכתוב - "לא יסור שבט מיהודה", ואף שפשטות לשון הכתוב מיירי בשרבית המלוכה, בעומק הדברים יש כאן גם משמעות כנגד אותו השבט היחיד שעדיין לא סר ממנו.

והיה כאן מידה כנגד מידה - אחר שבזמנו יהודה מסר נפשו על בנימין, והיה מוכן להיות עבד עולמים ליוסף ולוותר המלוכה למענו, ועל כן גמל עמו בנימין ושמר לו אמונים גם כאשר כל אחיו פירשו הימנו.

וַיִּקְרְבוּ יָמָיו וַיִּשְׁרָאֵל לְמוֹת וַיִּקְרָא לְבָנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם נָא מִצְאֹתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וָאֱמֶת אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם: וַשְׁכַּבְתִּי עִם אֲבֹתִי וְנִשְׁאַתָּנִי מִמִּצְרָיִם וְקִבַּרְתָּנִי בְּקִבְרָתָם וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲעָשֶׂה כְּדִבְרְךָ: (מז, כט-ל)

רש"י הביא מחז"ל ג' טעמים למה שביקש יעקב שלא להיקבר במצרים: סופה להיות עפרה כנים ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות, ושלא יעשוהו מצרים עבודה זרה. וצריך להבין - מהיכן למדו את כל זאת, ומדוע הוצרך רש"י להביא את כולם.

והנה מרגלא בפומי דמו"ז הגאון ר' אברהם לייב גרודקה זצ"ל לבאר בזה, שהנה לכאן יש אריכות יתירה בלשון הפסוק - 'אל נא תקברני במצרים', 'ונשאתני במצרים', 'וקברתני בקבורתם'. ומכאן למדו חז"ל דהיה כאן ג' עניינים שונים - 'אל נא תקברני במצרים' - ראשית ביקשו שלא יקברוהו שם - שסופה להיות עפרה כנים. ומלבד זאת - 'ונשאתני במצרים' - שישאווהו בניו ולא יידרש לגלגול מחילות. 'וקברתני בקבורתם' - שיהיה קבור בקבורת אבותיו ולא שיעשוהו לעבודת אלילים.

רְאוּבֵן בְּכֹרִי אֶתָּה כְּחֵי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יִתֵּר שְׂאֵת וַיִּתֵּר עֹז: פָּחוּ כַּמִּים אֵל תֹּתֵר כִּי עֲלִיתָ מִשְׁפָּכִי אָבִיךָ אֲזוּ חִלָּלְתָּ יְצוּעֵי עֲלָה: (מט, ג-ד)

לפי המבואר בפסוקים ובדברי חז"ל, ראוי היה ראובן לג' כתרים שנלקחו הימנו - הבכורה, המלוכה והכהונה. ואת שלשתם הפסיד מחמת שחילל יצועי אביו.

לב לרעת – ענין בפרשה

מקין ועד אפרים – המאבק על הבכורה מימי קדם

-הדרן לספר בראשית-

דבר פלא שזור לאורכו של כל ספר בראשית. מראשיתו ועד לסיומו – בכל מקום שבו חיו שני אחים יחדיו, תמיד התקיים ביניהם מאבק סביב הבכורה והגדולה. ולא זו בלבד, אלא שתמיד-תמיד האח הצעיר הוא שגובר ונוטל אותה לבסוף. עניין זה – לא היה כמאורע מקרי, אלא עובר כברית התיכון לאורכו של כל ספר בראשית – וצריכים אנו להבין משמעותו.

האחים הראשונים על פני תבל הלא הם – קין והבל, וכמו שאנו יודעים – הקב"ה שעה למנחתו של הבל הצעיר ואילו לזו של קין הבכור לא שעה – דבר שהעלה את קנאתו של קין עד שהרג את הבל אחיו. הפעם הבאה שמתואר חיי-אחים בתורה היא בבניו של נח – שם חם ויפת. יפת היה הגדול, שם השני ואילו חם הקטן, וכמו שכולם יודעים – שם, שהיה הבן הקטן, הוא זה שנתברך שישכון ה' באוהליו, יפת נבחר לשמשו, ואילו חם היה עבד עבדים לשניהם.

אם נבקש לעבור מאות שנים קדימה – נמצא את עצמינו באוהלו של אברהם שגם שם ניטש מאבק איתנים – מי יזכה לקבל חלק במורשתו, ובסופו ישמעאל הבכור נדחה לחלוטין מחלקו של אברהם, וכל אשר לו נתן ליצחק שנולד הרבה אחריו. בדור הבא המאבק בין האחים מתחיל עוד קודם לידתם, אבל כפי שכבר הורגלנו – יעקב, האח הצעיר, מקבל את גדולתו ובכורתו של עשו אחיו הגדול.

אך גם אם ביקשנו לישב בשלווה, נמצא את עצמנו בעין הסערה סביב מאבק-איתנים על בכורתו של יעקב, שבסופה – ראובן הבכור הפסיד את בכורתו ליוסף – כמעט צעיר האחים, כשהוא מותיר ליהודה את הגדולה. יהודה עצמו גם לא רווה נחת מבניו, וגם לאחר שמת ער בנו על פניו, מסרב אונן לקבל את תפקידו של אחיו ומשלם על כך גם הוא בחייו. ובדור הבא – פרץ הצעיר מצליח לגבור על זרח אחיו אשר הוציא ידו ראשונה – וכתוצאה מכך זוכה שממנו תשתלשל המלוכה בישראל.

כל זאת עד שאנו מגיעים לבניו של יוסף – מנשה ואפרים. עיניו של ישראל כבר כבדו מזוקן, וכאשר הוא שולח את ימינו לתת עיקר ברכתו לאפרים הצעיר, שולח יוסף ידו לתקן את הטעות, אולם אביו משיבו – ידעתי בני ידעתי, גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל – אולם אחיו הקטן יגדל ממנו. כאן לראשונה קיבל עליו הצעיר את הדין והקדים את אחיו הקטן לפניו.

והנה ספר בראשית הוא 'ספר הבריא' – שבו נתקנה ונקבעה הצורה הנכונה של בריאת וקיום העולם. והנה תכלית בריאת העולם לא הייתה אלא בשביל האדם. הוא אשר במעשיו יוכל להביא את אור פניו ית' אל הבריא כולה.

אם נרצה להבין מדוע דווקא האדם הוא זה שנבחר לתפקיד נעלה זו, נוכל ללמוד זאת מהפרשיות העוסקות בבריא. ב'פרשיות נכתבו בתורה ביצירת האדם, ושונות הן זו מזו בתכלית – הן במטרת בריאתו והן באופן יצירתו. בתחילה נכתב 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ' – ומטרת בריאתו היא 'וַיִּרְדּוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ'. העולה מהדברים שביקש הקב"ה לברוא אדם שצלמו יהיה כצלם אלוקים, ותפקידו יהיה לשלוט על כל הבריא שנברא לפניו, ואכן – כך באמת היה 'וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם'.

הפרשה השנייה העוסקת ביצירת האדם – מביאה לנו דברים הפוכים מן הקצה אל הקצה. ראשית – מטרת בריאתו – 'וַאֲדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה', והן במהות תכונתו – 'וַיִּצְרֶנּוּ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָם מִן הָאֲדָמָה'. כאן כבר מתואר אדם שכל כולו בא מן העפר, ותפקידו הוא לעבוד את האדמה ולקיים את העולם.

והאמת היא שאין סתירה בדברים, משום שאכן האדם מורכב משני הפכים מנוגדים הממוזגים בעצם הוויתו, מחד הוא 'צלם אלוקים' ומאידך הוא 'עפר מן האדמה'. וזהו תפקידו של האדם ומטרת בריאתו - להאיר מצלם האלוקים אשר ניתן בקרבו על האדמה אשר ממנה נעשה.

זמן לא רב לאחר שנברא, כבר הספיק האדם לחטוא לתפקידו. בביאור מהות חטאו כבר רבו הדעות, אך כולם יוכרחו להודות ששורש חטאו הוא מה שאמר הכתוב - "כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ". הסדר הנכון בבריאה הוא שצלם האלוקים הוא המנווט את האדם, ואשתו היא זו שהולכת אחריו, ושניהם ישלטו בעולם שתחתיהם ובכל אשר על הארץ. אבל בחטאם - היפכו את הסדר לחלוטין - הנחש הוא שהסית את האשה והיא פיתתה את האדם לחטוא.

ועל כן גם עונשם היה בכך שנתהפך עליהם סדרו של עולם. כל עוד צלם האלוקים הוא שמוכיל - ממילא האדם גם הוא שולט ומנווט את כל הבריאה שתחתיו. אבל מעתה נתהפכו היוצרות - הנחש הוא זה שיטיל מוראו על האשה, ואילו היא מצידה - תהיה משועבדת לבעלה ולבניה, ובנוגע לאדם עצמו - מעתה הוא יעבוד את האדמה אשר ממנה לוקח. ובבוא יומו - תחת שיתעלה האדם יחד עם אדמתו - וישוב אל האלוקים אשר יצרו, שוב ישוב אל האדמה ממנה בא, ואותה לא השכיל לרומם.

ושוב עומדת הבריאה בקלקולה ואדם אין לעבדה ולשמרה, ושוב אנו מצפים למי שיוכל להשיב הסדר הנכון על מתכונתו - ולהקדים את צלם האלוקים קודם לעפר מן האדמה.

משימה גדולה זו ניתנה לבניו של אדם הראשון - קין והבל, אשר בעיסוקם מתבטאת להפליא תפקידו של כל אחד מהם: קין הגדול היה עובד אדמה, ואילו הבל - שימש כרועה צאן. מטרת בריאת האדם כ'צלם אלוקים' הייתה - 'וירדו בדגת הים ובעוף השמים', ואילו תפקידו כ'עפר מן האדמה' היה 'ואדם אין לעבוד את האדמה'.

ומעתה עומד העולם ומצפה - האם יואיל קין לתת את הבכורה לאחיו הצעיר; האמנם ישכיל להקדים את תפקידו של עובד האלוקים ובכך להשיב את הסדר הנכון על כנו ואת הבריאה למתכונתה. אך למרות הצפיות הגדולות שנתלו בו - קין סרב להכיר במקומו, ובראותו את אחיו זוכה להביא מנחה לפני האלוקים - נתאווה אף הוא לגדולה זו. גם לאחר שמעל בשליחותו, הבטיחו האלוקים שלא ננעלו בפניו דלתי תשובה, ויכול הוא לשוב לעשות תפקידו נאמנה כמקדם. אך תחת זאת - בהיותם לבדם בשדה נשתרש בחטאו - והרג את הבל אחיו, בחשבו שכך יזכה לקבל את חלקו, אך תחת זאת הפסיד גם הוא את תפקידו שלו כעובד האדמה, ונתקלל שכבר לא תוסיף תת כוחה לו, ובכך נדחה לחלוטין מבניית העולם.

וכיוון שעדיין נותר הדבר על קלקלתו, היה הולך העולם מדחי אל דחי, עד אשר הגדישו בני האדם את הסאה ולא היה מנוס מלהחריב את העולם במי המבול. נח הוא היה בונה העולם החדש שלאחר המבול, ובחם בנו הקטן, נתלתה התקווה שהוא זה שישכיל להתעלות מעל אחיו, ולהשיב את הסדר על כנו. אך תחת זאת - בחר להביע את שאיפתו לפני אחיו - להחזיר את העולם למצבו של אדם הראשון לאחר החטא. דווקא שם, הצעיר שבשלתם, הוא זה שלקח בדברים את אחיו הגדול, ובכך זכה לבכורת-עולמים.

אחר הדברים האלה בא אברהם - מבני בניו של שם, והוא אשר נבחר לגלות שם שמים בעולם, וכעת התפקיד ניתן לבניו - להשיב את הסדר הנכון לבריאה. אך גם כאן סרב ישמעאל - האח הגדול, להכיר במקומו הראוי לו, מה שגרם לכך שהוא נשלח אחר כבוד מביתו.

ובדור הבא עשו איש השדה - שמייצג במעשיו את האדם כאיש האדמה - נתבקש להכיר בעליונותו של אחיו הצעיר - כמי שמייצג את צלם האלוקים. אך לא זו בלבד שסרב לעשות זאת, גם לאחר שניטלה ממנו בכורתו במרמה, ביקש לפתור את הבעיה באותה הצורה שעשה זאת קין קשישא בשעתו. הוא יצא וחצי תאוותו בידו, באשר אילץ את אחיו לבוא להיכנע ולהשתחוות לפניו אפים ארצה, ולהעלות לו מנחה מכל אשר לו. והרי שלמרות שלבסוף ויתר על הבכורה, התיקון עדיין

לא הושלם, ואנו עדיין ממתנינים למי שישב את העולם על סדרו ומתכונתו - עולם שבו החשיבות של צלם האלוקים ברורה מאליה, ואינה צריכה לפנים.

אך טבעי הוא - שכאשר ביקש יעקב את זיווגו, העדיף לשאת את הצעירה - רועת הצאן, על פני אחותה הגדולה ממנה. אך עדיין לא היה העולם ראוי לזה הסדר בשלימות, כמו שנאמר לו 'לא ייעשה כן במקומנו - לתת הצעירה לפני הבכירה'. וכעת המאבק בא לידי ביטוי ביתר שאת אצל בניהן - מערכה שניטשה סביב השאלה הגדולה - האמנם יוכל יעקב לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור.

ובזאת ייבחנו שני השבטים הטוענים לכתר המלוכה - מי מהם הוא זה ישכילו בניו להחזיר את סדר העולם על תיקונו. בניו של יהודה - ער ואונן - נחלו כישלון חרוץ בדבר זה, ולא האריכו ימיהם על פני האדמה. גם לאחר שבאו פרץ וזרח לרשת את תפקידם, עדיין ניסה הצעיר לשלוח את ידו כדי להקדים את אחיו.

והנה ממצרים הולכת ומפציעה הבשורה הגדולה. שני בנים נולדו לו ליוסף בטרם תבוא שנת הרעב - מנשה ואפרים, והתורה מגלה לנו גם מדוע זכה כל אחד מהם לשמו. מנשה - 'כִּי נִשְׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עַמְלִי וְאֶת כָּל בֵּית אָבִי'. ואפרים - 'כִּי הִפְרִנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עֲנִי' - לראשונה יש כאן הכרה ברורה בשווא אפסיות עמל האדם, ובכך שכל הצלחתו - לאלוקים היא.

חטאו של האדם התרחש בגן-עדן, שם היה אמור להשלים את תפקידו, ודווקא במקום הרחוק ביותר מגילוי כל הנהגה אלוקית, בארץ שאפילו גשמים לא ירדו בה, שם יכול היה לבוא זה החטא לתיקונו בשלימות.

זוהי המשמעות הגדולה שהייתה למעמד ברכתו של יעקב, בו הקדים את אפרים לפני מנשה. "וַיִּבְרַכֶּם בַּיּוֹם הַהוּא לְאִמּוֹר בְּךָ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמְךָ אֱלֹהִים בְּאֶפְרַיִם וּבְמִנְשֶׁה - וַיִּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם לִפְנֵי מִנְשֶׁה" - כאן השלים האדם את ההכרה הברורה בכך שכל תכלית עמל העולם, הוא רק לצורך צלם האלוקים אשר ניתן בקרבו.

'בראשית ברא אלוקים' - הבריאה לא נבראה אלא בשביל ישראל שנקרא ראשית, שהרי זה היה תכלית בריאת האדם - להיות בבחינת אור חוזר כלפי שמיא, ולהכין עצמו להיות ראוי לקבל מטובו יתברך.

'בך יברך ישראל' - משום שבהם הושגה מטרת יצירת האדם - נזר הבריאה. שהרי כאן, לראשונה בתולדות ימי עולם, פועלים בהרמוניה ובסדר הנכון - הכוחות המרכיבים את האדם, היהודי, עובד האלוקים.

נמצאנו למדים שספר בראשית - זהו ספר תולדות אדם. מיד לאחר שברא האלוקים את האדם בצלמו - בעת עמדו לצאת למילוי תפקידו הנעלה, זכה לברכה מעם ה' כמו שאמר הכתוב: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּבְכֶשֶׁת וּרְדוּ בְּדִגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ".

כמה מצליליה של ברכה זו - נוכל לשמוע גם בברכתו של יעקב אבינו לאפרים ומנשה, אשר זכו להעמיד את דמות צלם האדם על תקנו. אותה הברכה אשר נחרטה לדורות, ובמילים אלו מייחל כל אב לבנו, שישכיל להכיר בכל הכוחות שנטבעו בקרבו לצורך אותה השליחות המיוחדת - לתקן עולם במלכות ש-די: "הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה, הַמְלֵאךְ הִגָּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע - יְבָרַךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתִי אֲבָרְכֵם וַיִּצְחַק, וַיִּדְּגוּ לָרֹב בְּקִרְבִּי הָאָרֶץ".

להערות והארות ולקבלת הגיליון ניתן לשלוח הודעה לכתובת: levleovin@gmail.com.